

Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving

Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL)

Rijnstraat 8
Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag
www.overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl

Contactpersonen

Hanke Nijman
Secretaris OFL
M +31(0)6-82440761
hanke.nijman@overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl

Felix Wolf
Secretaris OFL
M +31(0)611254139
felix.wolf@overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl

Datum
15 juni 2020

memo

Verslag en acties bijeenkomst
begeleidingsgroep OFL-Aardgasvrije wijken op
3 juni 2020.

Inleiding

Op 3 juni kwam de Begeleidingsgroep Participatie en Aardgasvrije Wijken (verder: begeleidingsgroep) bijeen in een online bijeenkomst. Dit was de tweede bijeenkomst van de begeleidingsgroep in 2020.

In deze bijeenkomst kwamen de volgende onderdelen aan de orde: Een terugblik op activiteiten OFL en de impact van coronacrisis op participatie in aardgasvrije wijken. In dit verslag zijn de belangrijkste uitkomsten en acties voor het vervolg opgenomen.

Terugblik op activiteiten OFL-PAW

OFL-voorzitter Marleen Stikker licht toe waar het OFL staat in het traject over participatie en aardgasvrije wijken. De hoofdvraag luidt: 'In welke omstandigheden past welk type participatie het beste in het aardgasvrij maken van wijken?' Vertrekpunt is het perspectief van de bewoners. Er is gekozen om te leren van de praktijk (omgevingswandelingen om met mensen in gesprek te raken) en van de theorie (welke theorievorming over participatie is er en kunnen we toepassen). De aanpak van het OFL is iteratief. Het OFL bevindt zich daarbij tussen de leef- en de systeemwereld.

Sinds de start is gekeken naar de definitie van participatie in de energietransitie. Hier is nader onderzoek naar gedaan¹, waarbij het begrip 'empowerment' is opgenomen: in welke mate zijn mensen in staat om te participeren, en hoe kun je dit duiden op sociaaleconomische en culturele achtergrond? Op basis van dit begrip en de participatieladder uit 2004 ontwikkelde het OFL een nieuw raamwerk voor participatie. Het OFL toetst dit raamwerk in de praktijk bij werkbezoeken en verkent welke gereedschappen voor participatie hierbij aansluiten. Op die manier heeft men zelf handvatten om te kijken hoe men invulling geeft aan participatie. De begeleidingsgroep toetst deze gereedschappen en draagt bij aan ontwikkeling vanuit praktijkvoorbeelden en de inbreng van kennis en expertise.

Het OFL heeft de afgelopen 1,5 jaar de begeleidingsgroep samengesteld, waarbij gekeken is of het perspectief van bewoners kon worden betrokken. Hierdoor wordt een

---

¹ Zie hiervoor o.a. het rapport Burgers, overheden en de transitie naar aardgasvrije wijken, DRIFT in opdracht van OFL (2019)

diverse groep actoren die betrokken zijn bij het aardgasvrij maken van wijken gehoord. Naast het inhoudelijk versterken van het programma, toetst de begeleidingsgroep de relevantie van signalen die worden teruggegeven aan het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW).

Eind 2019 heeft het OFL onderzoek laten uitvoeren naar wat de ervaringen zijn van bewoners die al een keuze gemaakt hebben om individueel wel of niet van het aardgas af te gaan.

De komende periode ligt de focus voor het OFL op:

- Zelfscan (het geleerde omzetten in handvatten die mensen zelf kunnen gebruiken)
- Analyse van tweede ronde proeftuinaanvragen
- Beter ontsluiten van kennis en informatie
- Nauwere verbinding met PAW
- Omgevingswandelingen en locatiebezoeken in stand houden, met speciale interesse in sociale structuren

Enkele reacties van de deelnemers op de terugblik:

- Het is goed om aandacht te schenken aan sociale structuren en te voorkomen dat het verzandt in wijkenmerken of technologische aspecten.
- Het raakvlak tussen instituut en leefomgeving is de kernvraag.
- Praten met bewoners is cruciaal. Zij hebben vanuit hun dagelijks leven veel praktijkervaring met verwarmen, koken en douchen.
- Er is oog voor welke processen en methodes werken, wat moet veranderen en wat beter kan. Dat is een andere laag dan de individuele bewoner en het initiatief. Er zijn veel lagen in de praktijkwereld. Het is belangrijk die gelaagdheid aan te geven, om maatwerk te kunnen maken. Die complexiteit moet zichtbaar worden gemaakt, in plaats van het vereenvoudigen om het te laten passen bij een simpel model.

Impact van coronacrisis op participatie in aardgasvrije wijken

In drie kleine groepen delen deelnemers de kansen, zorgen en vragen die de coronacrisis oproept voor participatie in aardgasvrije wijken. De resultaten worden gelijktijdig visueel vastgelegd (*mural*) als ondersteuning van het gesprek. De uitkomsten zijn plenair teruggekoppeld. Op basis van de plenaire terugkoppeling en de resultaten uit de break-outs heeft het OFL-secretariaat de rijke gesprekken na afloop van de bijeenkomst samengevat in de volgende kernpunten:

Rechtvaardigheid

Rechtvaardigheid wordt als belangrijk thema gezien. Hierin worden zowel zorgen als vragen geuit. De ervaring is dat de tweedeling of kloof in de samenleving groter wordt tijdens de coronacrisis. Voorbeelden hiervan zijn de verschillen tussen mensen die door de intelligente *lock-down* meer tijd, ruimte en rust ervaren enerzijds; en anderzijds

mensen met extra veel druk en zorgen: door coronagevallen in hun omgeving, door werk in de zorg, door thuisscholing van kinderen of door onzekerheid in de economie en hun werk. Ook verschillen in regelgeving worden genoemd, deelnemers zien bijvoorbeeld vragen ontstaan over waarom mag je in het vliegtuig wel bij elkaar zitten, maar wordt reizen in de trein afgeraden? Dergelijke vragen en verschillen vergroten volgens de aanwezigen een tweedeling in de samenleving.

Deelnemers zien rechtvaardigheid als een belangrijk thema, en zien dat op veel verschillende plekken in de samenleving. Naast bovengenoemde corona-gerelateerde voorbeelden worden ook de kindertoeslagaffaire in relatie tot steun voor het bedrijfsleven (m.n. multinationals) genoemd. De ervaren rechtvaardigheid in andere domeinen heeft impact op aardgasvrije wijken, en hoe rechtvaardigheid daarbinnen ervaren wordt. Er wordt vanuit een deelgroep aangegeven dat rechtvaardigheid als breder politiek thema gezien moet worden, en niet enkel vanuit aardgasvrije wijken opgepakt kan worden. Dit vraagt om rechtvaardig, gemeenschappelijk beleid, anders is er risico op woede vanuit de samenleving.

Onzekerheid wordt groter

Versillende onzekerheden stapelen zich op. Transities op zich worden gekenmerkt met onzekerheden, er gebeurt veel en daar komt de coronacrisis met al haar eigen onzekerheden bovenop. Dat maakt de situatie ongrijpbaar voor zowel bewoners als professionals. Vragen die daarbij opkomen zijn: Hoe ziet de toekomst eruit? Nemen we de coronacrisis wel serieus genoeg? Of stappen we snel terug in het oude? Wat heeft de hoogste prioriteit? Er wordt aangegeven dat deze onzekerheid nog niet te overzien is, en er wordt opgeroepen om deze onzekerheid te omarmen en wel stappen vooruit te blijven zetten, zonder je te laten verlammen.

Veranderingen in samenwerken door digitaal werken: inclusiviteit

Vanwege de maatregelen tegen corona worden participatieprocessen deels digitaal ingericht. Dit wordt benoemd als zowel kans als zorg.

- Er worden nieuwe doelgroepen bereikt, bijvoorbeeld jongeren, maar ook juist ouderen die slecht ter been zijn. Enkele deelnemers krijgen de indruk dat de groep deelnemers diverser wordt
- Digitaal werken sluit ook mensen uit, bijvoorbeeld mensen die minder digitaal vaardig zijn, of die zich minder snel uitspreken via digitale media

Elk medium (fysieke bijeenkomst, werksessie, online bijeenkomst, inspraak, etc.) heeft zijn eigen in- en uitsluiting.

De ruimte voor emoties, conflict & groepsdynamiek staat onder druk

Er wordt benoemd dat aardgasvrije wijken vragen om nieuwe samenwerkingen in de wijk (systeem- en leefwereld). Het gesprek is nieuw en kent veel verschillende belangen, emoties, andere waarden en onzekerheden. Er wordt ervaren dat ruimte voor dit gesprek nodig is voor het slagen van de transitie naar aardgasvrije wijken. Er wordt

aangegeven dat een online setting niet geschikt is voor dit gesprek, en ook bij een 1,5 meter setting worden vraagtekens gezet. De ruimte voor dit type gesprek staat door coronamaatregelen onder druk.

Legitimiteit van participatie ten tijde van de corona-crisis

Er zijn zorgen over de kwaliteit en de legitimiteit van participatie tijdens de coronacrisis. Verschillende keuzes in het participatieproces zijn gemaakt voordat de coronamaatregelen ingingen. Ineens is het nodig om tijdens het proces andere vormen te kiezen en keuzes aan te passen. Er zijn vragen hoe de legitimiteit van deze keuzes en de zorgvuldigheid van participatie geborgd kunnen worden. Er wordt extra aandacht gevraagd voor democratische principes en autonomie.

Behoeftes veranderen

Mensen vragen zich in deze tijd vaker af wat er belangrijk is. Deelnemers constateren dat de lokale schaal van buurt, straat en huis belangrijker wordt voor mensen. Er is meer contact met de directe omgeving, en mensen lopen aan tegen de uitdagingen van (thuis) blijven. Andere veranderingen worden gezien in de herwaardering van cruciale beroepen. Een open vraag is welke rol deze veranderingen spelen in de transitie naar aardgasvrije wijken, en hoe hierop aangesloten kan worden.

Persoonlijk contact staat op spanning met verspreidingsrisico virus

Juist nu er op afstand gewerkt wordt, worden er veel aannames gedaan over wat er nu leeft onder mensen. Tegelijkertijd wordt er maar weinig met mensen gesproken. Ook informele contacten bij de koffieautomaat om hierop te reflecteren blijven uit vanwege het verspreidingsrisico van het coronavirus. Er wordt gevraagd hoe men nu wel in contact kan komen met de buurt? Hoe blijf je in verbinding met betrokkenen? Als tip worden 1 op 1 gesprekken op straat genoemd, de omgevingswandelingen zijn hier een voorbeeld van.

Noodzaak van creativiteit

Deelnemers geven aan dat juist in deze tijd creativiteit de kracht geeft om denkkaders op te rekken en andere oplossingen te vinden. Die creativiteit is nodig omdat door de coronacrisis veel veranderd is. Tegelijkertijd ervaren mensen dat de digitale setting de creativiteit belemmert. Er wordt aangegeven dat ontwerpers hierin kunnen ondersteunen. Als voorbeeld wordt een digitaal kampvuur wat met bewoners in een buurt in Rotterdam georganiseerd wordt genoemd door een aanwezige ontwerper.

Reflecterend

Na de terugkoppeling van de break-outs vat Marleen Stikker de uitkomsten samen en deelt zij reflecties. Er zijn niet alleen problemen, er komen ook kansen tevoorschijn. Tegelijk zijn er ook onderwerpen misschien wel disruptiever dan vooraf gedacht. De coronacrisis berokkent ook pijn. Sommige mensen voelen zich buitengesloten, sommige

mensen permitteren zich meer vrijheden dan anderen. Daardoor ontstaat er een andere stemming in het land. Het is interessant om te kijken waar kansen liggen en dat te versterken, zolang je je bewust bent van hoeveel mensen zich uitgesloten voelen, regels krijgen opgelegd en onzekerheid hebben over de toekomst. Het is ongelooflijk hoe de samenleving naar overheid, premier en experts heeft geluisterd. De relatie tussen burger en overheid is delicaat.

Het blijft een zoektocht naar positieve vormen van samenwerking, waarin de samenleving zich organiseert en goede aansluiting op de overheid heeft. Mensen gaan zichzelf nu weer manifesteren. Dat moet je niet onderschatten als je met de boodschap van kansen van aardgasvrij aan komt. Het narratief moet sterker aanwezig zijn: waar doe je aan mee als je instapt in dit proces en waarom is dat positief? In het programma zit nog iets verplichtends, waardoor het kwetsbaar is. Daar ligt een opgave. Er wordt voorgesteld om daarin te leren van *good cases*, waarbij specifiek Warm Heeg wordt genoemd.

Afsluiting en acties

De deelnemers geven in de chat inzichten en ervaringen mee, en benoemen andere onderwerpen die zij willen bespreken. Deze reacties zijn aan het eind van dit verslag weergegeven. De volgende acties zijn benoemd:

- Leren van Warm Heeg: de zelfscan participatie kan hierbij helpen
- Als er onderwerpen zijn waar mensen over na willen praten kunnen hiervoor gesprekken in kleinere setting worden georganiseerd. Allen worden opgeroepen het aan te geven als die behoefte er is.
- Er wordt met een deelnemer 1 op 1 doorgesproken over lokaal eigenaarschap in de warmtetransitie.
- Het OFL zal de uitkomsten en inzichten uit deze sessie publiceren.

Marleen Stikker dankt iedereen voor de inbreng en aanwezigheid. De volgende bijeenkomst zal plaatsvinden op 17 september. Zeer waarschijnlijk via een videoverbinding. Wellicht kan later dit jaar weer fysiek bijeen worden gekomen.

Bijlage: reacties van deelnemers op afsluitende vragen in de chat

1. Welk inzicht heb je opgedaan?

- De balans van negatieve en positieve krachten tijdens corona is nog niet duidelijk.
- Digitaal geeft minder ruimte voor het goede gesprek/luisterend oor.
- De ideeën, inzichten en ervaringen vanuit andere disciplines zijn waardevol, dragen bij aan een vollediger beeld.
- Alles staat nu ineens ter discussie, dat moeten we ook zonder corona proberen vast te houden.
- Houd rekening met een nieuwe set aan beperkingen. Het feit dat nu weer dingen mogen betekent niet dat dit doorzet.
- De kloof tussen systeem- en leefwereld wordt weer groter maar in de tussenruimte liggen potentie en mogelijkheden voor nieuwe vormen van participatie.
- Beginnende polarisatie kan politiek uitgenut worden en tot radicalisatie leiden.

2. Wat wil je een ander meegeven?

- Het belang van fysiek contact in veranderprocessen.
- “aardgasvrij” zegt niets over “wat krijgen we dan wél?”. Juist wat we wel krijgen, ontwikkelen en voeden met elkaar is wat mensen stimuleert, *empower*.
- Denk minder in problemen en meer in mogelijkheden, net als ondernemers nu doen.
- Richt je meer op verbinding (dat wat mensen nu meer dan ooit nodig hebben) met bewoners, collega's en partners.
- *Social designers* willen meedenken over omgaan met onzekerheid en kunnen bijdragen aan het versterken van de kansen
- Er ontstaat een spagaat tussen (vrijwillige) participatie en juridisch afgedwongen participatie. Speel in op de basisbehoeftes.
- Neem resultaten van onderzoeken mee tijdens omgevingswandelingen en leg de conclusies voor aan de mensen op straat. Zo verbindt je theorie en praktijk.

3. Wat is jouw ervaring met deze bijeenkomst? Is deze vorm voor herhaling vatbaar?

De overall mening is dat er snel veel informatie kon worden uitgewisseld en het goed was om in *break-out*-sessies de verdieping in te gaan. Digitaal is het lastig om direct te reageren op elkaar.

4. Zijn er andere onderwerpen die je met het OFL wil bespreken? Zo ja: welke onderwerpen?

- Waterschappen: Europese definities om eigen positie van initiatieven te borgen, zodat ze niet als marktpartij behandeld worden. en hoe ene variant op het 50% lokale eigendom vorm te geven.
- De rolverdeling tussen gemeente (welke regierol) en bewoners (zijn die georganiseerd en zo ja, hoe) moet wat mij betreft modelmatig worden uitgewerkt.
- Het narratief van blijverschap.
- Integraliteit blijft een abstract idee. Het vereist ontzuiling en wellicht dat daar nu juist mogelijkheid voor is.

- De regierollen van gemeenten verbinden met de rollen en aanpakken van initiatieven.
- Graag dieper ingaan op *community building*. Juist op wijkniveau is de oplossing te vinden voor een landelijk probleem. Door wijken goed in te richten met energie*communities* worden miljarden aan infrastructuurinvesteringen vermeden.
- Hoe kunnen we deze boeiende gesprekken laten leiden tot adviezen aan de minister?

Meer informatie over het OFL en Aardgasvrije wijken

Het >[Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving \(OFL\)](#) brengt burgers, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en overheid bijeen om mee te denken over en te werken aan oplossingen voor complexe vraagstukken rond de inrichting van de fysieke leefomgeving.

Voor deelnemers van het OFL zijn memo's en andere rapporten, verslagen en analyses van het OFL op het gebied van aardgasvrije wijken in te zien/te downloaden via >[deze OFL webpagina](#).

Nog geen deelnemer van het OFL? Meer informatie en aanmeldingsmogelijkheid vindt u >[HIER](#).

